

Midadas architectonicas en Surselva : ord vesta dalla protecziun dalla patria

Autor(en): **Cathomen-Bearth, Rita**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **74 (1989)**

Heft 1

PDF erstellt am: **21.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-881931>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

M I D A D A S ARCHITECTONICAS E S U R S E L V A N

Ord vesta dalla protecziun dalla patria

RITA CATHOMAS-BEARTH

La caplutta da S. Benedetg ei ina construcziun curaschusa da nies temps. Ch'ella ei vegnida possibilitada ei buca d'engraziar il davos alla vischnaunca da Sumvitg che ha dau la lubientscha leutier.

Construcziuns e baghetgs historics e hodierns relatan bia sur dil beinstar, pater-tgar e sentir dils carstgauns che han habitau e habiteschan en vitgs e marcaus, re-

flecteschan la situaziun ecologica, economica e sociala. Tgi che pren peda da «leger» in contuorn baghegiu, endriescha magari dapli che quel che legia in cudisch sur-lunder. Perquei vegnan era generaziuns futuras a saver trer lur conclusiuns sur da nies agir oz; ellas vegnan ad esser quellas che han da purtar las consequenzas. Sche jeu seconcentreschel en quest artechel sin la Surselva, lu buca perquei ch'ei vess dau en quella regiun in auter svilup ch'en autras, mobein perquei ch'igl'schi vegn legius plitost da Sursilvans e Sursilvanas. Sco en auters loghens san ins era constatar en Surselva in'avertura sur ils agens cunfins ora, avertura che ha ses avantatgs e disadvantages.

Il pli grond pass ei bein succedius sin il sector dil turissem. En certs loghens ei il turissem buca mo vegnius, mobein sballunaus dad esch en, avon ch'ins possi planisar beinponderadamein sia arrivada. Oz rumpa enqual vischnaunca il tgau, co vegnir dominè ad in svilup ch'ins veva buca spetgau sin quella moda. Ils mecanissem dalla fiera funcziuneschan buca aschia che la politica savess direger els, savens sto ella zuppegiar suenter e reparar donns. Quei vala buca mo per la Surselva.

Revisiun totala

Spassegiend tras la Surselva dattan ils suandonts maletgs en egl: Vitgs ed uclauns purils sco ord tschentanners vargai, aunc quasi nuntangai. In exempel: Vrin. Vitgs plitost da luvriers e mistergners

La carta da viseta da Mustér.

cun casas dils davos decennis, beinmantenidas, renovadas, ornadas cun flurs e circumdadas dad Orts beinzerclai. Exempels: Rabius e Trun. Vitgs turistics cun ina architectura tipica per allogis da vacanzas, che sedifferenzieschan strusch da tals el Tirol dil sid, en la Surselva bernesa ni egl Uaul

ner, casas da confecziun e seria e hotels sco ualers ni chalets surdimensiunai. Exempels: Tujetsch, Mustér, Falera, Laax, Flem. In cass per sesez ei Glion, igl emprem marcau sper il Rein. Lez han ei entschiet a reveder da rudien ils davos onns, buca per avantatg dil maletg dil marcau.

La destrucziun dalla punt veglia, in segn caracteristic dil marcau, ei stada l'entschatta d'ina midada rapida dil vegl maletg dil marcau.

«Sakrallandschaft» numnan Duri Capaul e Peter Egloff la Lumnezia en lur cudisch «Lumnezia und Valsertal». Baselgias e capluttas ein bein il pli bi e custeivel che la Surselva posseda, expressiun d'ina epoca fetg religiosa. Ei ha dau temps ch'ellas gli-schavan aunc pli fetg en la cuntrada, ch'ellas eran ils sulets baghetgs caltschinai en alv amiez baghetgs en lenn barschai dil su-legl. Lur muntada en la societad marcavan buca mo las tuors ed il clutgers, mobein era las dimensiuns e fuormas extraordinarias.

Expressiun dalla muntada predominanta dall'agricultura duront tschentanners ein ils biars clavaus en vitgs ed uclaus, spatitschai en plauns e sin spundas, las tegias da mises e las alps. Oz vegnan quels baghetgs concurrenzai da clavaus novs cun dimensiuns da baghetgs industrials. Dall'impurtonza dil sport dattan pendicularas e runals perdetga, las immensas hallas polivalentas e las plazzas da ballapei e da tennis. Mistregn e commerci han era conjuntura aulta: garaschas, luvratoris, stizuns da mobillas, da sport, da musica. Fertion ch'ils centers da commerci e cumpra seconcentreschan pli e pli a Glion e Mustér, vegnan en biars vitgs ils negozis e consums tradiziunals serrai, e cun quei sepauperisescha era la veta sociala dils vitgs.

L'exploitaziun dallas auas, ina secunda petga economica dalla regiun, semuossa en lags da fermada e centralas d'electricitad. Als uauls malsanetschs, mo era al fatg ch'ils carstgauns han entschiet a serasar ora era leu, nua ch'igl ei prigulus, regordan

retschas da lavineras e viunas tagliadas gagliardamein tras spundas ed uauls; ultra da quei gidan era las biaras vias da meglieraziun a midar successivamein la fatscha, avon paucs onns per gronda part aunc intacta, dallas bialas cuntradas dalla regiun. Signurs ha ei dau paucs en Surselva. Ils schinumnai castials ein plitost sempels. La pli pussenta era la claustra da Mustér. Ella sepresenta aunc adina en vestgiu maiestus. Tscheu e leu dattan casas patrizialas dil 17avel e 18avel tschentanner perdetga da famiglias beinstontas e pli noblas. Casas statteivlas, construidas en crap, cun dimensiuns e fuormas che representan. Ins anfla ellas en entgins vitgs ed el marcau da Glion. Els medems loghens habitescha per ordinari era aunc oz la prominenz: miedis, dentists, veterinaris, advocats, politichers etc.

Dils temps, nua che las femnas lavavan resti e fagevan paun comunablamein, dat aunc enqual pistregn e fuorn da paun perdetga. Mulins che van en decadenza sperdarguns ed uals relatan da temps ch'il graun verdegava en Surselva. Tscheu e leu anfl'ins ina fravia ni ina resgia, e beinenqualin sa aunc seregurdar dils cavals che runavan gl'unviern lenna per las vias ch'eran sco irals. Avon trenta onns savevan ins aunc scursalar da vitg tier vitg per las vias cantunalas.

Ei vegn vendiu

Tgi che consultescha ils prospects turistics, survegn in'impresiun da quei ch'ei

bi en Surselva. In sa, tgei che plai als hospis da vacanzas: cuntradas idillicas, casas purillas, clavaus vegls, punts da crap e da lenn, capluttas e baselgias, ina natira intacta che suera da pastg savurus, d'aria da mises, da caschiel caura, d'in mund ch'ins ha aunc mai stuiu schigiar, schiglioc savurass el auter.

Mo la gliעד dils marcaus, stressada da traffic e caneras, unfisa d'asfalt, betun e schliat'aria ei incantada. Ins vul buca mo mirar, mobein era cumprar. Cumprau vegn tut quei ch'ei venal. Il pli bugen tegias ni clavaus. Quei ei oz aunc bienmarcau e pagabel e crescha en valeta. Ed en concorrenza culs indigens san ins adina pagar in t'ec dapli, malgrad ch'ils indigens han era ton da spender. Mo per la gliעד d'ordeifer paran ils objects da valer dapli. Ei dat gie buca ina meglia investiziun che quella en sulom ed immobilias. Ed il vendider indigen dat a quel che paga il bia e magari pli bugen agl jester che agl indigen. Aschia van casas e clavaus, tegias e remisas — objects dils antenats — plaun a plaun vi en mauns jasters. Savens denton restan ils baghetgs vegls possess d'indigens sere-tratgs en la bassa che fan diever dad els mo per vacanzas.

Schi fetg sco ins po cuir a mintgin in encarden da vacanzas, nua ch'ins sa fugir dil mintgadi, aschi problematica ei la situaziun per quels che restan anavos els vitgs ed uclauns ch'ei entirs meins digl onn vits, ferton ch'indigens che habitassen bugen sur onn anflan buca in suddetg. Ord quei motiv ston schizun vischnauncas pintgas procurar per schinumadas habi-

taziuns socialas, ch'ei aunc pagablas, pertgei cun la damonda suenter habitaziuns creschan ils tscheins, che han per part contonschiu prezis dil marcau. Ils temps che quasi mintga famiglia indigena saveva prestar da baghegiar casa per sezza ein vargai. Ei dat schizun purs senza atgna casa e clavau.

Ord vesta dalla protecziun dalla patria fuss ei giavischeivel che las vischnauncas fagessen ina politica pli activa da sulom e d'immobilias. Quei vul dir: Buco mo procurar per habitaziuns socialas, mobein era s'engaschar per che las casas veglias existentas sappien vegnir habitadas sur onn. Per vegnir dominè alla situaziun fuss ei necessari che las vischnauncas, era las pintgas, fagessen ina analisa exacta da lur contuorn baghegiu cun inventarisar e planisar. Cun las leschas da planisaziun dil territori dad oz eis ei pusseivel da direger bia. L'Uniun grischuna per la planisaziun dil territori (BVR) ha publicau dacuort ina stupenta lescha da model per las vischnauncas. Ultra da quei san ins seolver per cussegl als uffezis pertuccai dil cantun Grischun ni era alla Ligia grischuna per la protecziun dalla patria. Impurtont eis ei che las vischnauncas sezzas hagian concepts e finamiras claras, tgei ch'ellas vulan insumma contonscher.

Industrialisaziun dil puresser

Quei che croda en egl: ils vers vitgs da purs ein baghegiar stretg e cuntengnan quasi tons clavaus sco casas. Spargnar terren da

cultura era buca in slogan, mobein petra necessiad existenziala. Ils clavaus vegnevan baghegiai leu, nua ch'ils purs fagevan il fein. Els vitgs ed uclauns, en las aclas ed els mises. Mintga pur possedeve plirs clavaus ed ina tegia da mises. Quei sistem vegn pli e pli rars.

La politica agrara che vegn dirigida da Berna ha reduciu il diember dils purs a moda revoluziunara. Tons e tons han stuiu — ni vuliu — encurir il paun en auters loghens e sin auters mistregns. Sco model per la raziunalisaziun ha la structura economica dall'industria surviu. El Plantahof han ei sviluppu in niev raz da vaccas che presta dapli. «Meglier material da produzioni» sco ei vegn detg. Il pur seigi in impressari. Ils novs animals ein pli sensibels, drovan dapli plaz e glich e pia novs clavaus. Tenor il principi dall'econo-

mia centralisada e planisada han ils purs da muntogna da funcziunar semeglionta-mein sco quels en la bassa. La nova agricultura pretenda raziunalisaziun, sanaziun, meglieraziun, motorisaziun, vias novas e clavaus cun silos che survargan tuttas dimensiuns dils baghetgs existents. L'integraziun da quels baghetgs en las fatschas tradiziunalas dils vitgs ei in problem che fatschenta savens la protecziun dalla patria.

Quei ch'ins vuless contonscher: ch'ils clavaus vegls vegnessen utilisai dapli per l'agricultura moderna. La protecziun dalla patria recamonda d'inventarisar tut ils baghetgs da menaschi agrars, d'analisar lur diever present e futur e sin fundament da quellas enconuschientschas orientar ils possessurs. En scadin cass astgan clavaus ordeifer la zona da baghegiar buca vegnir

Clavadi, in uclaun intact. Ils biars clavaus en las spundas suleglivas ein cultura tradiziunala sursilvana che sto vegnir mantenida.

populai, era buca mo per vacanzas. La consequenza fuss ina spargliada stermen-tusa, essend ils baghetgs ordeifer las zo-nas da baghegiar en nies cantun aschi nu-merus che la mesadad dalla populaziun grischuna savess habitar lien.

La protecziun dalla patria vul contonscher ch'ils uffezis da meglieraziun e d'agricultu-ra da cantun e confederaziun subvenziun-assen era la sanaziun da clavaus vegls per il manaschi puril modern. E quei ei pussei-vel, sco models en auters cantuns muos-san. Dil reminent ha il secretari dall'Uniun purila grischuna, Curdin Foppa, scret da cuort il suandont: «Ina certa reserva da cla-vaus ei malgrad ils clavaus novs gronds tuttina aunc da mantener. Ina nova sparta dil menaschi, midadas en l'elevaziun dils animals ni autras midadas dil menaschi san effectuar che quels clavaus vegls ve-gnan in di puspei duvrai dall'agricultura. Quei ei denton mo pusseivel, sche quels clavaus ein aunc disponibels per l'agri-cultura. Perquei han las schinumadas zo-nas da manteniment per mei in téf da zonas zuppadas da baghegiar el territori dall'agricultura.» Quei ei era l'opiniun dalla Liguria grischuna per la protecziun dalla pa-tria.

Baghegiar e baghegem

Sco dapertut vegn ei era baghegiu en Surselva sco sch'ei vegness scumandau proximamein. Il basegns d'investar ei segn da beinstonza. Las zonas da baghe-giar lubeschan era expansiun. Culegnas

cumpactas (verdichtete Siedlungen) ein plitost raras. Restricziuns per habitadis da vacanzas dat ei mo en certas vischnauncas e mo per personas digl'exteriur. Laax ed autras vischnauncas inundadas turistica-mein enqueran da present pusseivladads da direger e frenar la fiera da baghegiar sin lur territori. Mo sch'ei vegn serrau en in liug, sefetan ei en auters, e la consequen-za ei quella ch'era vitgs nuntangai vegnan «taccai». In cert svilup ei da cuir a mintga liug, denton fuss ei bien, sch'ins empren-dess dils sbagls ch'auters han fatg. Impur-tont ei che las vischnauncas planiseschien aschia ch'ellas hagien enta maun il svilup e buca ch'il svilup sorprendi ellas. Sbagls ch'ei vegni fatgs ein pli grevs da curreger che da prevegnir ad uras.

Partenend l'architectura nova eis ei sco dapertut els loghens turistics. Tut ils sie-mis ein realisabels: La casa da «Heidi», la casa engiadinesa cun sgrafit, quella dil miedi Brinkmann ella seria dalla televisiun «Schwarzwaldklinik». Ils details ein copiai empau dapertut: balcuns tiroles, balcuns torts ed artgs ed arviuls engiadines, clu-tgeras e cucheras, finiastras scursaladas, lenn barschau artificialmein etc. Pli rehs il possessur e pli gronda la fantasia. Il grond desideri para la nostalgia.

Enzatgei paran ins d'emblidar: vegl ei mo quei ch'ei vegl, tschei ei copia. In mund da vacanzas ei buca in mund da purs, e sche l'architectura suggerescha enzatgei auter, ei quei kitsch. Kitsch ein era las mischeidas da stil e d'ornamentica che han negina funcziun ni ina funcziun fallida e che han da far nuot cun la cultura da nossa tiara. Ei

dat ina regla che vala en general: il pli simpel ei il pli bi. Stil ei buca ina caussa da gust, mobein da scolaziun e da formaziun. Il simpel baghetg puril ei sedaus ord il respect viers ina tradiziun da tschentaners e duvrava buca architects. Baselgia e baghetgs signerils vegnevan denton construi da meisters ch'ins importava magari. Ins astga buca emblidar che prers e paders e la gliud da noblezia da pli baul veva ina buna scolaziun e saveva da tgei ch'ei se-tractava egl art. Oz denton crei mintgin da saver tut sur da l'architettura, malgrad ch'ils biars ein vegni scolai pauc ni nuot en quei rom.

Igl individualissem ha tuttas libertads. Tgi che va denton a spass tras tals quartiers da vacanzas senta, con vits che quels ein.

Mintgin viva per sesez, siu siemi, sia libertad. Il spért da communitad che regia els centers dils vitgs vegls ei buca d'anflar cheu, malgrad il lenn, ils tetgs da crap e la pignola plantada en curtgin. Da cuort ha in construido da casas da vacanzas fatg ina concorrenza architectonica a Laax. Talas concorrenzas architectonicas stuessen las vischnauncas promover, per surbaghegiadas pli grondas schizun pretender. Fuormas architectonicas ston vegnir sviluppadas continuadamein. Da punct da vesta dalla protecziun dalla patria ein habitaziuns da vacanzas denton da principi problematicas. Quartiers da vacanzas che serasan als urs dil vitg viado en la cuntrada portan magari als indigens difficultads d'identificaziun.

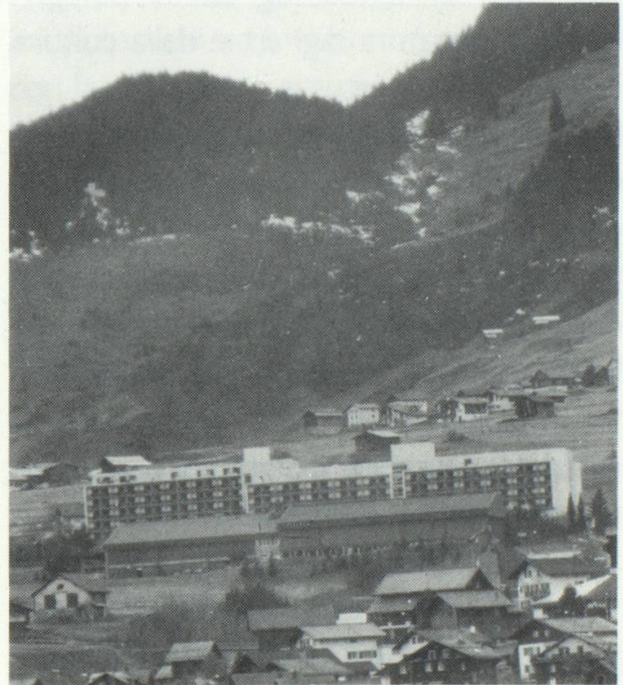
Las biaras da quellas casas entuorn la piazza cumin da Glion duein vegnir destruidas, malgrad ch'ellas ein da valeta historica e ch'ina renovaziun fuss pusseivla. La Protecziun dalla patria pretenda silmeins ina concorrenza architectonica.

Era quest quartier da Glion duei vegnir destruius. Quei duess denton buca vegnir lubiu senza intercurir exactamein la valeta dils baghetgs existents e senza schligiar il problem dil traffic.

Dil punct da vesta economic e da spargnar terren da cultira ein ils hotels ils edificis turistics ch'ei da sustener il pli fetg. Donn denton ch'ins ha buca saviu scumandar certs constructs senza gust e character baghegiai avon onns e piazzai arrogantamein en fatscha als habitadis ed en la cuntrada, in affrunt per mintga indigen. En general han ins denton sespruau da baghegiar plascheivel, encurend ils exempels era en loghens turistics d'autras tiaras e regiuns. Quei ch'ins giavischass: hotels ed ustrias che dessen expressiun a nies temps, senza fried da tegia, chalet ni stiva engiadinesa e tirolesa. Ina concorrenza architectonica sin quei sector purtass forsa novas ideas per enzatgei agen tenor il character dalla regiun sursilvana. Franc ei che la hotellaria ha in futur en vesta al fatg che la quota dils seniors pensiunai vegn a contonscher tenor la pli nova prognosa igl

onn 2025 25% dalla populaziun svizra. Enconuscent ei era ch'els ein en general beinstonts e viageschan bugen.

Mustér ei strusch pli d'enconuscher dapi ch'el ei daven-taus in liug turistic. Novs baghetgs fan concorrenza alla claustra en lur dimensiuns.

Edificis sacralis sco attracziun turistica

Pli baul, cura che la societad sursilvana era aunc fetg religiosa, eran baselgias e capluttas ils centers da sentupada. Las custeivladads els biars edificis sacralis dattan perdetga, con che quels loghens valevan alla societad cartenta, ch'era da lezzas uras strusch beinstonta. Oz vegnan quels puppei renovai cun gronds sacrifezis da pleivs, plevons, suprastonzas da pleivs ed indigens. Certas vischnauncas, era pintgas, han plirs tals edifezis. Sulettamein en la vischnaunca da Mustér ein varga diesch sanctuaris d'anflar. Gronds merets per cussegliaziun e finanziaziun han cheu ils uffecis per la tgira da monuments da confederaziun e cantun. Tuts sforzs sin quels secturs san ins mo renconuscher e sustener, era sche biaras capluttas ein en nies temps turistic plitost loghens da pelegriadi per amatars digl art e dalla cultura che per olmas pietusas.

Buca tralaschar da menziunar less jeu la caplutta nova da S. Benedetg, in baghetg dad oz che vegn ad ir en la historia. Che la fundaziun dalla caplutta ha giu la curascha da far ina concorrenza architectonica e da baghegiar in baghetg, ch'ei savevan ch'el vegni probablamein buca capius da tuts, ei da renconuscher. Cun buca reconstruir il baghetg vegl, ha ella piars tuttas subvenziuns dalla tgira da monuments. En quella situaziun ei in baghetg niev, da nies temps, senza concessiuns, stau il sulet ver. La Ligia svizra per la protecziun dalla patria ha honorau quei cun ina contribuziun da 10'000.— francs. Quei ei l'emprema con-

tribuziun che quella uniun, ch'ha 85 onns, dat ad in baghetg niev!

Inundaziun dils autos

Ilis Grischuns han ditg protestau encunter l'introducziun digl auto en nies cantun. Oz piteschan biars vitgs d'in traffic da transit quasi nunsupportabel. Ilis pedunzs e habitonts ston untgir en las chinettas ed audan buca igl agen plaid, sch'ei vulan discuorer cul vischin ni culla vischina. Ilis plazs avon baselgia, inaga loghens da cusseida, ein daventai plazs da parcar. Els vitgs

Vias spartan vitgs. Il traffic sminuescha la qualidad da viver. La canera crescha onn per onn ed ei certs dis quasi nunsupportabla.

ch'ei vegni construi avon ch'igl auto arri-
vi, occupeschan ils vehichels certs dis
mintga plaz liber. Vias spartan ils cocs dils
vitgs, vias spartan quartiers. Vias ein ina
mulesta. El futur ston ins encurir pussei-
vладads da bandischar il traffic da transit
ord ils vitgs.

Da vitg tier vitg ni denter vitgs e fracziuns,
nua ch'ins mava pli baul a pei, ein las vias
vegnidas slargiadas per ch'ils autos sap-
pien ir pli spert. Als pedunzs han ins den-
ton priu naven il spazi d'ir a pei senza re-
stituir el, aschia ch'ils habitonts ein depen-
dents digl auto, era per cuortas distanzas,
sch'ei vulan buca riscal la veta. Quei impe-
diment promovava buca exnum il contact
spontan denter ils vischinadis. Igl ei neras
uras ch'il cantun procuri era per la segir-
tad dils pedunzs e buca mo per quella dils
automobilists, cura ch'el migliurescha sias
vias. La basa legala leutier ei dada en la le-
scha cantunala da vias, art. 17!

La viafier retica ha els davos decennis
piars attracziun pils indigens. Staziuns e
construcziuns tecnicas dateschan aunc
dall'entschatta dil tschentaner e s'audan
dil punct da vesta dalla protecziun dalla
patria tier ils edificis ch'ei da proteger. Ei
vales la peina da far ina tura a pei sper la
lingia dalla viafier tras la Surselva. Ins sa-
vess lu constatar, cun conta carezia che
punts e mirs da sustegn ein construi, la-
vurs d'inschignier, fatgas el spert d'adattar
il construiu alla natira, che fan surstar! Mal-
grad che la protecziun dalla patria sa mo
giavischar che la viafier retica resti da sia
construcziun tecnica ano sco ella ei, eis ei
tuttina necessari da render ella pli attracti-

va, tonpli ch'il diember da pendularis
vegn a crescher vinavon. Ins sa mo sperar
che las novaziuns vegnien fatgas en il me-
dem spert etic ed estetic sco ils pioniers
dalla retica han giu. Ina via directa tras la
Ruinaulta fuss buca mo dil pugn da vesta
ecologic problematica, mobein ina pericli-
taziun per la Cadi. Ins sto temer ch'ella da-
ventassi val da transit.

Pagar per natira intacta

Ferton ch'ils edificis sacrali han piars
muntada sociala, ein ils loghens da sport
daventai centers da sentupada: igl un-
viern ils terments restaurants da skis, ina
sort da tegias e stallas; la stad las plazzas da
tennis e da ballapei; gl'entir onn ora las
hallas sportivas. Per ils edificis da sport
han ins aunc buca anflau dapertut
in'expressiun architectonica che secunfa
cun la cuntrada.

Lags da fermada, vias d'access, centralas
etc., las ovras hydraulicas han inziau ils an-
no tschunconta il svilup en Surselva. Eco-
nomicamein ina benedicziun. Ins ha l'im-
pressiun ch'ils emprems edificis seigien
vegni baghegiai cun risguard, era las casas
da habitar a Danis. Cun Glion I e II ei la cul-
minaziun dall'explotaziun dallas auas e
betunaziun digl ambient denton conton-
schida: ils da Val sco quels da Tujetsch han
uonn detg na a novs projects.

Sco gia menziunau ein enormas summas
idas ils davos onns ella meglieraziun. Per
mantener il puresser en la regiun, sco ei
dian. Quei sector economic da tradiziun il

pli impurtont ha midau muntada. Oz ei l'agricultura ina petga indispensabla per mantener il turissem, era sch'il pur vul buca esser hortulan.

Ina fontauna economica d'impurtonza eran inaga era ils uauls. Quei ei semidau. Oz drov'ei lavineras e viunas per lavineras e viunas d'uaul per tgirar igl uaul, sco ei dian. La cuntrada ha cheutras buca gudignau attracziun. Ei fa mal da veser quellas tagliadas brutalas tras la natira. Ei stoppi esser, dian ei: per tgirar igl uaul malsaun, sco segirtad, perquei ch'igl uaul ei fleivels. Ed ins crei als inschigniers, tonpli che quel-

las construcziuns portan daners ella regiun. En principi ein bein paucs propi segirs che quei seigi il ver. Il dubi ch'ei vegni stravagau cun vias da meglieraziun, cun vias d'uaul e cun lavineras ei fetg derasaus, buca mo en cercels dalla protecziun dalla patria e dalla natira.

Ei sto vegnir adaquella ch'il maun public indemnisescha vischnaucas che fan sforzs speziels per mantener lur cuntradas naturalas da valeta surregiunala e structuradas da vitgs intactas. En lur raritad ein quellas oz nunpagablas.

Vias da meglieraziun dimensiunadas generusamein taglian tras las spundas e pretendan construcziuns da tutta spacia che midan cuntinuadamein il maletg dalla cuntrada.

Tgei far?

Giavischs ord vesta dalla protecziun dalla patria:

— Las cuntradas naturalas intactas ein il

capital dalla Surselva turistica. Ellas ein diventadas raras e duessen vegnir mantenidas.

— Vias da meglieraziun e d'uaul ein da far cun tutta precauziun e mo il pli necessa-

ri. Per tals projects duessen era las organizaziuns per la protecziun dalla natira vegnir consultadas.

— Las casas ed ils clavaus tradiziunals ein documents historics e culturals che dattan identitad alla regiun. Renovaziuns da tals baghetgs duessen buca vegnir fatgas senza cussegliazion digl uffezi cantunal per la tgira da monuments ni dalla Ligia per la protecziun dalla patria. Secapescha che las casas veglias ston vegnir adattadas als basegns da confort d'ozildi.

— Per mantener ils baghetgs vegls tonsch'ei buca da far inventaris. Ei drova davart dalla vischnaunca in plan da formaziun ligiont.

— Ei fuss bien sche las vischnauncas s'engaschassen per ch'ils centers dils vitgs historics daventien buca centers da vacanzas. Las casas veglias duessen sche pusseivel esser habitadas d'indigens. Clavaus vegls ordeifer las zonas da baghegiar duessen vegnir manteni all'agricultura.

— Las leschas da baghegiar duessen vegnir formuladas aschia ch'ins stuess puspè baghegiar concentrau sco nos antenats. Baghetgs novs per habitaziuns e casas da vacanzas ein da reducir.

— Baghetgs novs dueigien esser espressiun da nies temps. Per projects exponi e pli gronds ei ina concorrenza architectonica da recumandar.

Davart dalla protecziun dalla patria ein ins

cunscients ch'igl ei grev per las vischnauncas da tener enta maun il svilup. Bia vegn dirigiu d'ordeifer. Absolutamein necessari ei ina planisaziun minuziusa, cussegliazion da persunas dil fatg cun experienza e la realisaziun da concepts che lubeschan da far in maletg dallas finamiras ch'ins ha. Cura ch'ins sa, tgei ch'ins vul, dat ei era vias da realisar ei. Cussegliazion dattan biros privats, ils uffezis cantunals e la Ligia grischuna per la protecziun dalla patria. In cussegl ei buca in camond e critica era buc. Ils vitgs e las vischnauncas fan il bien per sesezzas ed il mal a sesezzas ed a negin auter.

PS:

Tgi che sa sustener las finamiras dalla protecziun dalla patria ei cordialmein envidaus ed envidada da daventar commember ni commembra da quella uniuin. Commembers singuls pagan frs. 35.— per onn, commembers collectivs (vischnauncas, firmas etc.) frs. 70.—. En quei prezi ei era cumpriu ina gasetta che cumpara quater gadas ad onn. Adressa: Ligia grischuna per la protecziun dalla patria, Caluna 24, 7000 Cuera, Tel. 081/27 41 14. Donaziuns ein beinvegnidas sin il conto da schec postal: PC 70-889-4.